

Araştırma Makalesi • Research Article

Hanbelî - Eş'arî İhtilafının Tahammül Ahlakı Bağlamında Değerlendirilmesi*

The Evaluation of the Hanbali - Ashari Conflict in the Context of the Ethics of Endurance

Ahmet Yalçın^{a,**}

^aDr. Öğr. Üyesi, Kayseri Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Temel İslam Bilimleri ABD/Kelam ve İslam Mezhepleri Bölümü
ORCID: 0000-0001-9569-863X

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 30 Mart 2021

Düzeltilme tarihi: 21 Mayıs 2021

Kabul tarihi: 28 Mayıs 2021

Anahtar Kelimeler:

Mezhep

Hanbelîlik

Eş'arîlik

İbn Teymiyye

Eleştiri ve Tahammül Ahlakı

ÖZ

Hanbelîlik ve Eş'arîliğin ayrıştığı nokta, nasları anlama biçimleridir. Hanbelîler, nasların zahirine tutunmak ve aklın rolünü, şahit ve teslim olmak seviyesine indirgemişlerdir. Eş'arîler ise Eş'arî'nin, akıl ve nakil birlikteliğine dayalı kelam yöntemini izlemiştir. Bu iki anlayışın temsilcileri zamanla birbirlerinin fikirlerini, doğru-yanlış şeklinde kategorize etmiş, karşılıklı tartışmalara, hatta kavgalara kadar işi götürmüştür. Buna misal, İbn Teymiyye ve muhalifleri arasında geçen tartışmalar ve gerçekleşen hadiselerdir. Bir Hanbelî olarak İbn Teymiyye, Ashabü'l-Hadis geleneğinin mirasına sahip çıkarken, muhalifleri olan Eş'arîler onun nasları anlayış biçimine karşı çıkmış ve bu, ilmî bir ihtilafın ötesinde, hasmâne tutumların sergilenmesine, iftiralara ve hapsedirmelere kadar gitmiştir. Mezhep mensuplarının birbirine müsamaha ile yaklaşması ve tarihteki üzücü hadiselerin tekrar etmemesi gayesiyle yaptığımız bu çalışmamız, Hanbelî ve Eş'arîler arasındaki anlayış farkını, bunun tarihsel süreçte nasıl derinleştiğini göstermesi bakımından önemlidir.

ARTICLE INFO

Article history:

Received: 30 March 2021

Received in revised form: 21 May 2021

Accepted: 28 May 2021

Keywords:

Sect

Hanbalism

Asharism

Ibn Taymiyya

Criticism and tolerance

ABSTRACT

Hanbalism and Ash'arism are two important thinking systems of Ahl-i Sunnah. The main point where these two schools differ is in their understanding of religious texts. Hanbalis often try to understand religious texts without comment. The Ash'ari thought revealed his understanding of kalam after Imam Ash'ari broke from his past with Mutazila and declared that he was a part of the hadith supporters. In the historical process, representatives of these two understandings have discussed various issues. These discussions led to events that would overshadow Islam's broad understanding of tolerance. The conflict between Hanbali and Ash'ari has manifested itself in different geographies and from different times. The most striking among these are the debates and events that took place between Ibn Taymiyya and his Opponents. This study is important in terms of showing the difference in understanding between Hanbali and Ash'ari people and how this has deepened in the historical process.

1. Giriş

İslâm, itikat konuları ve ibadetlerle ilgili açık nasların bulunduğu durumlarda ictihada yer bırakmamış olsa da Müslümanlar arasında muamelata dair bazı uygulamalar ve itikadî konuların anlaşılması hususunda farklı görüşler ortaya çıkmıştır. İslam düşünce tarihi boyunca benzer

konularda farklı görüşler ileri süren kişiler bulunmuş ve bu durum düşünce okullarının oluşumuna zemin teşkil etmiştir.

Farklı görüşler benimsemenin sebepleri hususunda çeşitli gerekçeler sıralamak mümkündür. Nasların yapısı ve kültürel olarak anlayış farkı bu duruma neden olabileceği gibi siyasi bir bakış açısının itikadî alana taşınması da inanç farklılaşmasına yol açabilmektedir. Zamanın değişmesiyle anlayış da değişebilmektedir. Bununla birlikte farklı

* Bu çalışma, 7 Aralık 2020 tarihinde Muş Alparslan Üniversitesi İslami İlimler Fakültesinde düzenlenen İslam Düşüncesinde Eleştiri Kültürü ve Tahammül Ahlakı II (Klasik Dönem - M. VII. - XII. Yüzyıllar) Sempozyumunda sunulan bildirinin geliştirilmiş halidir.

** Sorumlu yazar/Corresponding author
e-posta: ahmetyalcin@kayseri.edu.tr

mizaçlara sahip kişiler arasında ihtilaf ortaya çıktığında, farklı tepkilerin gösterilmesi beklenen bir durumdur. İhtilaflar karşısında sergilenen tavır, bireysel ve kolektif farklılıklara tahammül konusunda fikir vermektedir.

Nasları değerlendirme ve yorumlama biçimleri mezheplerin teşekkülünde etkili olmuş, mezhep görüşleri, her mezhebin kendisine nispet edildiği kişi ya da kişilerin tatbik ettiği usule göre nasları okuması üzerine teraküm etmiştir. Haricî, Mu'tezilî, Şîî ya da Sünnî, her kesimin kendine has usullerinin varlığı bilinmektedir. Sünnî kesim içerisinde bulunan farklı düşünce okullarının da kendilerince sistemleştirdikleri yöntemlerini görmekteyiz. Sünnî düşüncenin temsilcileri olan Maturîdîler ve Eş'arîler, nasları anlama yönteminde farklı yaklaşımlara sahip oldukları için birbirinden ayrı düşünceler ortaya koymuş ve neticede iki düşünce sistemi olarak karşımıza çıkmıştır. Aynı şekilde Sünnî kesim içerinden gelen Hanbelîler de ortaya koydukları nasları anlama ve yorumlama metotları ile diğer Sünnî topluluklardan farklı bir duruş sergilemişlerdir. Birer toplumsal yapı olan mezheplerin kendi aralarında rekabet halinde olduklarını söylemek mümkündür. Ehl-i Sünnet olarak değerlendirilen kesimler arasındaki yaklaşım farklılıklarını birer zenginlik kabul etmek mümkün olduğu halde, farklı anlayışların birbirlerine tolerans ile yaklaşmanın ötesinde düşünce çeşitliliğini reddettiğine dair tarihte örnekler vardır. Hanbelîler ve Eş'arîler arasında yaşanan çekişme bahsettiğimiz duruma uygun bir misal olarak nitelenebilir.

Hanbelîler ve Eş'arîler arasındaki tartışmanın temelinde, her iki anlayışın kendilerine has farklı yöntemlerinin bulunması belirleyici rol oynamıştır. Bu durum doğal olarak ihtilafa neden olmuştur. Hanbelî-Eş'arî çekişmesi, İbn Teymiyye'nin (728/1328) taraftarları ve karşıtları arasında yaşanan tartışmalarda tezahür etmiştir. İbn Teymiyye'nin yazdığı *Akîdetü'l-Hameviyye*, verdiği bazı fetvalar, mutasavvıfların çeşitli düşünce ve davranışlarına karşı takındığı eleştirel tavrın muhataplarda meydana getirdiği etkiler, farklılıklara tahammül gösterebilmek ve Müslümanlar arasında eleştiri kültürünün gelişimi açısından dikkat çekici veriler ihtiva etmektedir. Çalışmamızda genelde Hanbelî-Eş'arî, özelde ise İbn Teymiyye ve muhalifleri üzerinden dönemsel olarak ötekine karşı gösterilen tahammülün/tahammülsüzlüğün ulaştığı seviye ortaya koyulmaya çalışılacaktır. Bu sayede aynı kaynaktan beslenmesine rağmen, temelde usul ayrılığı sebebiyle ortaya çıkan farklı anlayış biçimlerine ötekileştirici bir bakış yerine, karşıdakini anlamaya yönelik bir perspektif geliştirilmesinin önemi vurgulanmaya çalışılacaktır.

2. Hanbelîlik

Hanbelîlik, Hz. Peygamber ile nesep bağı olduğu belirtilen (Ebû Ya'la, 1350: 3) ve 164/781 yılında Bağdat'ta doğan Ahmed b. Hanbel'e (v. 241/855) izafe edilen mezheptir. Ahmed b. Hanbel hadis ilmüne ilgi duymuş, devrinin bilinen hadisçileri olan Heysem b. Beşir, Abdurrahman b. Mehdî (198/813-14), Ebû Bekir b. Ayyaş'a (193/809) talebe olduğu gibi Yemen, Hicaz, Basra ve Suriye'deki muhaddislerden istifade etti. Yahya b. Maîn (233/848) ile ders arkadaşlığı ederek Yahya b. Said el-Kattân (198/813), Süfyan b. Uyeyne (198/814) ve Vekî b. Cerrah (197/812) gibi hocalardan hadis dinledi. İmam Şâfiî (204/820) ile görüşüp ilm-i fıkıh ve usulünü öğrendi. Abdürrezzak

(211/826), Yezid b. Harun (206/821) ve daha pek çok kimseden hadis aldı. Bu hadislerin bir milyona ulaştığı söylenmiştir. Kırk yaşında hadis yayma işine başladı. Müslim (261/875), Tirmizî (279/892), Ebu Dâvud (275/889), Ali b. el-Medînî (234/848), Nesaî (303/915) ve Yahya b. Main kendisine talebe oldu. Yumuşak huylu, halim selim ve sakin bir kişi olduğundan bahsedilen Ahmed b. Hanbel'in yoksullara değer veren, zühd sahibi, halife ve umrerâdan ihsan kabul etmeyen ve mihne döneminde çok zulüm görmüş biri olduğu kaydedilmiştir (Bağdâdî, ts.: 4/415; Hilmi, 2005: 121; Koca, 2014: 19-22; Akoğlu, 2006: 160-178). Halifenin emriyle imtihan edilen ve istenilen cevabı vermeyerek hapsedilen dört kişi içinde Ahmed b. Hanbel de vardır (Ebu'l-Fazl, 1995: 48; Watt, 2010: 248). Abbasî halifesi Me'mun (v. 218/833), halku'l-Kur'ân konusunu kabul etmemesi halinde Ahmed b. Hanbel'i ölümle tehdit etmiş, ancak ömrü yetmeyerek kendi vefat etmiştir.

Yerine gelen Mu'tasım'ın önünde kendini kaybedecek derecede darp edilen Ahmed b. Hanbel, metânelerini koruyup, "*bana Allah'ın Kitab'ı ve Rasûl'ünün Sünnet'inden delil getirin*" diyerek görüşünü savundu. Hapsedildi ve zincire vuruldu. Vâsık döneminde, Ahmed b. Hanbel'in fikri değişmeyeceği anlaşıldığından ev hapsinde tutuldu, başka bir müdahalede bulunulmadı. Vâsık ölünce yerine gelen Mütevekkil, halku'l-Kur'ân fikrinden vazgeçti (Ebû Abdullah, 1983: 11-15). Fakih ve muhaddisliği ile bilinen ve bu sahada çeşitli telifâtı bulunan Ahmed b. Hanbel (İbn Nedim, ts.: 285), Mu'tezile kaynaklı Kur'ân'ın mahlûk oluşu fikrine karşı tavrı sebebiyle daha da tanındı ve görüşünü benimseyenler arttı. Allah'ın kitabından ve Hz. Peygamber'in sünnetinden delil getirilmesini istemesiyle (İbnü'l-Esir, 2003: 6/5-6; Ebu Zehra, 2011: 219; Koca, 2014: 23-25) selefın konu edinmediği bir meselenin itikadî bir öneminin olmadığını belirtmiş oldu. Büyük bir fitne olarak görülen Mu'tezile'nin baskı günlerinin sona ermesinde onun direnci etkili olmuştur. Gördüğü baskılar sonucu ona olan rağbet arttı ve müspet ifadelerle anılır oldu. Talebesi ve meşhur muhaddis Ali el-Medînî onun hakkında: "*Allah bu dini iki kişiyle üstün kıldı, gâlip getirdi. Bunun bir üçüncüsü yoktur. İrtidat günlerinde Hz. Ebû Bekir ile Kur'ân'ın mahluk olduğu görüşü fitnessi günlerinde de Ahmed b. Hanbel ile*" diyerek övgü ifade etmiştir (Zehebî, 2007: 1/16). Müsnedî yazdıktan sonra Bağdat'ta vefat etti. Ahmed b. Hanbel'e, Sünnet'in Kitap üzerine hüküm vereceği hususu sorulunca, bunun doğru olmadığını, Sünnet'in Kitap'ı tefsir ve tebyin edeceğini söylemiştir. Onun nazarında din, Kitap ve Sünnet ilminden ibarettir. Bunun için, rey ile fıkıhtan uzak kalmıştır. Mecburen bir konuda kendi görüşünü beyan ettiği zamanlar bunun yazılmasına müsaade etmemiştir. Kuteybe b. Saîd'in (v. 240/854) "*Ahmed b. Hanbel'i seven bir kimse gördüğünde bil ki o kimse Sünnet'i seven biridir*" diyerek onu övdüğü bildirilmiştir (Bağdâdî, 1988: 15; İbn Teymiyye, ts.: 283-284; Münâvî, 2008: 1/406-409; Ebu'l-Berekâtî, 2006: 204; Nedevî, 1992: 1/192-150; Koçyigit, 1963: 8-9).

Ahmed b. Hanbel'in Abbasî dönemi mihne uygulamaları neticesinde parlayan şahsiyeti etrafında siyasî ve itikadî bir mezhep olarak teşekkül eden Hanbelîlik mezhebinin (İğde, 2016: 9-10) tedvini bağlamında, ilk olarak Ahmed b. Hanbel'in talebesi Kevsec (v. 251/865) hocasının cevaplarını bir araya getirmiştir (Zehebî, 2007: 2/83). Daha

sonra Ebû Bekir Esrem (v. 260-261/874), Ahmed b. Hanbel'in büyük oğlu Sâlih (v. 266/879), Davud es-Sicistânî (v. 275/889), Ebû Hâtim er-Râzî (v. 277/890) başta olmak üzere talebeleri onun fikhî mütalaalarını toplamıştır (Koca, 2011: 53-54). Ebû Bekir Ahmed b. Muhammed b. Harun el-Hallal (234-311/848-923) tarafından, *el-Câmî* adıyla Ahmed b. Hanbel'in görüş ve fetvalarının derlenmesi neticesi bunlar zamanla unutulup kaybolmayarak Hanbelîliğin bir mezhep hüviyeti kazanmasını sağlamıştır. Hanbelî mezhebinin teşekkülündeki mühim rolü sebebiyle mezhebin asıl kurucusunun Hallal olduğu söylenmektedir. O, ileriki dönemde Hanbelî mezhebi âlimlerinin temel kaynağı konumunda olmuştur (Koca, 2011: 56; Özel, 2013: 532; İgde, 2016: 142-146). Ebû'l-Kasım Ömer b. Hüseyin b. Abdillâh el-Hırakî el-Bağdâdî (v. 334/946), Hanbelî mezhebinin ilk klasik fikhî metni sayılan *Muhtasar*'ı yazmıştır (Zehebî, 1986: 15/363-364; Koca, 2011: 58; Özel, 2013: 534-535). Hanbelî mezhebi Ahmed b. Hanbel'den bir asır sonra temel eserleri ve mensupları ile tam bir fikhî mezhebi hüviyetini almıştır.

3. Eş'arîlik

Mutezile içinde yetişen Ebû'l Hasan el-Eş'arî'nin (v. 324/935-936) ortaya koyduğu kelâmî fikirler etrafında meydana gelen oluşum IV. asırdan itibaren bir kelâm mezhebi olarak tezahür etmiştir. Eş'arî, üvey babası Ebû Ali el-Cübbai'nin (v. 303/916) tesiri ile mensubu olduğu Mu'tezile mezhebinden Allah'ı zorunluluk altında bırakan düşünceye bir itiraz (Kalaycı, 2019: 52-53) olan ihve-i selâse (Watt, 2010: 422; Bulut, 2000: 22/6) meselesi sebebiyle ayrılarak Ahmed b. Hanbel'in temsil ettiği selef mezhebine geçtiğini ilan etmiş, sıfatlarla ilgili Mu'tezilî fikirlere cesur eleştiriler getirmiştir (Şehristânî, 2014: 1/76). Ehl-i Hadis imamlarla yakın münasebet kurması neticesi, *el-İbâne* adlı eserinde Ahmed b. Hanbel ve selefîn yolunu benimseyip, hadis üstatlarına tâbî olduğunu yazmış ve ömrünün sonuna doğru kendi akâid mezhebinin ortaya koymuştur. O, Ahmed b. Hanbel ve Ashâbü'l-Hadis'e yakın olsa da onların yöntem olarak kelâm ve cedelden uzak durma ilkesi Eş'arî'nin ayrıldığı nokta konumunda olmuştur. O, kelâm metodunu kullanmış ve Ehl-i Hadis'in kelâmcıları arasında zikredilmiştir. Onun meşhur talebeleri Ebû'l-Hasan Bâhilî (v. 370/980) ve Ebû Abdillâh b. Mücahid ve bu ikisinin talebelerinden Ebû Bekir Muhammed Bâkîllânî (v. 403/1013), Ebû İshak İbrahim İsfârâyînî (v. 418/1027) ve İbnu Furek (v. 406/1015), Eş'arî düşünceyi yaşatmış ve geliştirmiştir (Bağdâdî, 1995: 364; Keskin, 2013: 73). Eş'arîliğin gelişmesi ve yaygınlık kazanmasında vezir Nizâmü'l-mülk'ün kurduğu *Nizamiye Medreselerinin* etkisi büyüktür. Bu sayede İran, Irak ve Şam bölgesine yayılması kolaylaşmıştır. Bu medreselerde Şâfiî âlimlerin bulunması Şâfiî ve Eş'arî imtizâcını doğurmuştur (Kevserî, 2001: 41-42; Ebu Zehra, 2011: 191).

Eş'arî düşünce, Şâfiî ve Mâlikî gibi Ehl-i Hadis çevrelerde yaygınlık kazanmış ancak Ehl-i Hadis'in önemli temsilcilerinden biri olan Hanbelîler arasında neşvünema bulamamıştır. Bunun sebebi ise Eş'arî'nin mihne uygulamalarının baş aktörü Mu'tezile içerisinde çıkmış olması olarak açıklanmaya çalışılmıştır (Okumuş, 2019: 2/281).

Mâlikî mezhebine mensup olan Ebû Bekr el-Bâkîllânî daha çok Bağdat'ta yaşamıştır (Laoust, 1999: 193). Eş'arî'nin öğrencileri İbn Mücahid et-Tâî ve Ebû'l-Hasan Bâhilî'ye talebe oldu (Gölcük, 1991: 4/531). Hocalarından Eş'arîliği öğrenen Bâkîllânî, Eş'arîliğin Irak Mâlikîlerince benimsenmesinde önemli rol oynadı. İlerleyen dönemde Mâlikîler arasında Eş'arîliğin yerleşmesi, başka bir Mâlikî olması yanında Eş'arî-Şâfiî kelâm ve fikhî âlimlerine talebe olan İbn Tümert'in (v.524/1130) verdiği dersler sayesinde gerçekleşmiş, Kuzey Afrika'daki Mâlikî çevrelerde Eş'arî düşünce yayılma imkânı elde etmiştir (Kaya, 2003: 27/524; Aytekin, 1999: 20/425). Zamanla Mâlikî âlimler Eş'arîliğe öyle tutundu ki aksi görüşler karşısında Eş'arî düşünce önemli temsilcileri haline geldiler. Buna Şam Mâlikî medresesi ve Mısır Mâlikîleri misal olarak gösterilebilir.

Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat mezhebi olarak görülen Eş'arî düşünceyi bazı âlimler kuvvetlendirirken bazı kimseler Eş'arî'nin görüşlerine Kitap ve Sünnet'in ötesinde aşırı bağlılık gösterdi. Bu aşırı bağlılık sonucu Eş'arî mezhebenden az da olsa uzaklaşmayı sapıklık ya da dinden çıkma olarak telakki edenler zuhur etti (Ebu Zehra, 2011: 191-192).

4. Hanbelî ve Eş'arîlerin Nasları Değerlendirme Biçimi

Hanbelîlik, esas itibariyle Ashâbü'l-Hadis olarak isimlendirilen topluluğa dayanmaktadır. Ashâbü'l-Hadis'in Allah ve Rasûlü'nün sözlerini öğrenmek, onları konuşmak, onlar üzerine tefekkür ve onlarla istidlâl etmek şeklinde ortaya çıkan anlayışın şekillenmesinde önemli bir etken, İslâm'ın ana kaynakları olan Kitap ve Sünnet'e muhalif olarak gördükleri, kelâmcıların akli yöntemlerinin ve süfiyenin vicdânî yaklaşımlarının olduğu söylenebilir. Ashâbü'l-Hadis onları, kendi görüşlerine muvafık bir Sünnet bulurlarsa hemen alan, buldukları Sünnet kendi görüşlerine muhalif olursa ondan yüz çeviren ya da te'vil etmek suretiyle onu tahrif eden kimseler olarak görmektedir (Hilmi, 2005: 24).

Hicrî III. asırdan itibaren Hicaz ehli tabir edilen Ashâbü'l-Hadis içerisinde çıkan bazı fukahânın adına nispet edilerek, nesilden nesile intikal etmesi neticesinde Ashâbü'l-Hadis anlayışını temsil eden fikhî mezhepleri teşekkül etmiştir. Mâlikîler, Şâfiîler, Hanbelîler ve Zâhirîler (Dâvudîler) diye dört ayrı grup olarak varlığını sürdüren bu mezhepler, Ashâbü'l-Hadis'in sistematik temsilcileri olarak isimlendirilebilir (İbn Hazm, ts.: 2/271; Kutlu, 2002: 56).

Ashâbü'l-Hadis, Malik b. Enes (v. 179/795), Muhammed b. İdris eş-Şâfiî (v. 204/820), Süfyân es-Sevrî (v. 161/778), Ahmed b. Hanbel ve Davud b. Ali b. Muhammed el-İsfahânî (v. 297/910) gibi önderler ve bunların takipçilerinden müteşekkil idi. Bu şekilde isimlendirilmeleri, onların bütün gayretlerini hadis tahsili ve haberlerin nakline ayırmaları, hükümleri naslar üzerine binâ etmeleri, bir haber ya da eser bulunduğu celi ya da hafî kıyasa müracaat etmemeleri sebebiyle idi (Şehristânî, 2014: 1/173; Dehlevî, 2003: 1/439). Konu itikat olduğunda Hanbelî mezhebinin genel görüşü; nasların zâhirine sıkıca tutunmayı yeterli görmek ve mümkün mertebeye te'vilden sakınmaktır.

Eş'arîler ise İmam Eş'arî'nin, Mu'tezile'nin kurduğu kelâmî sistemi kullanmakla beraber, sıfatların kabulü,

ru'yet ve ilâhî kelâm gibi tevhidle alakalı konularla, insanın fiillerini Allah'ın yaratması, hayır ve şerrin Allah'tan geldiği, teklîf-i mâlâ yutâk'ın caiz görülmesi gibi konularda Mu'tezileye muhalefet etmiştir. Eş'arî ile Mu'tezile arasındaki tartışmalar tevhid ve adl konularında yoğunlaşmıştır. İmam Eş'arî Mu'tezile yolundan vazgeçerek Ashabü'l-Hadis'e katıldığını ilan etmiştir (Keskin, 2013: 65-66). Ancak kelâm konularını izah ederken ortaya koyduğu üslubuna bakarak, Eş'arî yöntem olarak Mu'tezile çizgisinden tam olarak kopmuş denilemez (Şehristânî, 2014: 75-79). Bu şekilde Mu'tezile ile olan ilişkisini kısaca ifade etmeye çalıştığımız Eş'arîlik tarihsel süreçte farklı âlimlerin de katkılarıyla teşekkülünü sürdürmüştür.

Eş'arî düşüncenin naslar karşısındaki tutumunu en sarıh biçimde ortaya koyan kişiler, aynı zamanda Eş'arî anlayışının belirginleşmesinde de önemli yeri olan Bâküllânî, İbn Fûrek ve Ebû İshak el-İsferâyînî gibi kelimcilerdir (Laoust, 1999: 193). Eş'arî âlimlerden İmâmü'l-Harameyn el-Cüveynî kudret ve istitâat gibi konulardaki izahları Ashabü'l-Hadis tarafından kabul edilemeyecek derecede filozofların görüşleriyle benzeşmektedir (Şehristânî, 2014: 78-79). Özellikle haberi sıfatlardan bahseden ayetlerin anlaşılmasında, nakilde geçtiği gibi kabul etmek veya te'vil etmek yönünde Eş'ariye ait farklı görüşlerin bulunduğu ifade edilmektedir (Şehristânî, 2014: 80). Eş'arîler arasında müteşâbih naslara yaklaşım konusunda ittifak edilen temel bir ilkenin olduğunu ifade etmek güçtür. Eş'arî ile İbn Küllab'ın fikirleri sonraki dönem Eş'arîlerinde iki ayrı yaklaşımın doğmasına sebep olmuştur. Dolayısıyla Eş'ariyye mensupları arasında haberi sıfatların anlaşılması konusunda farklılıklar görmek mümkündür. İbn Fûrek (v.406/1015) Bağdâdî (v.429/1038) ve Cüveynî (v.478/1085) gibi Eş'arîler haberi sıfatları te'vil etmişlerdir (Keskin, 2013: 188; ed-Dîb, 1993: 8/143). Bu âlimlerin haberi sıfatlar konusundaki tutumu, Ashabü'l-Hadis ile zamanla aranın açılmasına temel teşkil etmiştir. Tarihsel süreçte Hanbelîler ile Eş'arîler arasında ihtilaf vücuda gelmiştir (Laoust, 1999: 226).

Eş'arînin selef yolunu benimsediğini ilan etmesi ile Ashabü'l-Hadis'e yakınlaştığını söylesek de ilerleyen tarih içerisinde Hanbelî ve Eş'arî mezheplerine mensup şahıslar, müteşâbih naslar karşısındaki gösterdikleri tutumları ile iki anlayış arasında farklılaşmanın boyutunu ortaya koymuştur. Bu farklılaşma zamanla derinleşerek ihtilafa dönüşmüştür.

5. Tarihsel Süreçte Hanbelî-Eş'arî İhtilafı

Hanbelî ve Eş'arî mezhebi mensubu kimselerin müteşâbihler konusunda farklı yaklaşımlar sergilemeleri sebebiyle bu iki akımın birbiri ile münasebeti daha çok bu düzlemdeki tartışmalar üzerinde olmuştur. Hanbelî ve Eş'arîler arasındaki fikrî farklılaşma, sosyolojik tabanı bulunduğu bazı dönem ve mekânlarda erk ve tahakküm vesilesi olmuş, birbirini İslâm dışı görece kadar derin görüş ayrılığına dönüşmüştür. Eş'arîler, Hanbelîleri Allah'a cisim isnat etmekle suçluyor, kendileri de Hanbelîler tarafından Mu'tezile metodu kullanılarak selefin fikirlerine aykırı düşmekle itham ediliyorlardı (Nedevî, 1992: 2/41; Ebu Zehra, 1988: 154).

Halife Mütevekkil'in, kendisinden önceki halifelerin Mu'tezile mensuplarına gösterdiği ilgiden vazgeçmesi ile başlayan süreçte Abbâsî devlet idaresinde Mu'tezile'nin gücü zayıflarken hadisçilerin gücü arttı. Bunların başında gelen Hanbelîlerin hilâfet merkezinde nüfuzları o derece arttı ki devlet içinde devlet gibi hareket etmeye başladılar (Ebû Abdullah, 1983: 17).

Hanbelîler, ilerleyen süreçte mihnenin acısını çıkartır türden davranışlara giriştiler. Abbâsî yönetiminin kendilerine gösterdiği müsamaha ve elde ettikleri güç sayesinde 323/935 senesinde Bağdat'ta korku salmışlar, fitne çıkaranlar şeklinde nitelenerek genel asayiş bozacak hareketlere girişmişlerdir. Bu bağlamda menhiyat mekânlarına baskınlar düzenliyor, buldukları içkileri döküyor, şarkıcıları darp edip sazlarını kırıyor, alım-satımını engelliyor, yolda bir adamı başka bir kadın ve çocukla yürür gördüklerinde hesaba çekiyorlar, aykırı bir durum tespit ettiklerinde güvenlik güçlerine teslim ve şahitlik ediyorlardı. Bunların önünde kimse namazda açıktan besmele çekemiyor, beğenmedikleri Şâfilîleri darp etmekten çekinmiyorlardı. Onların korkusundan Eş'arîlerin cuma namazına gidemedikleri olmuştur. Bu faaliyetleri devrin halifesi Râzî Billah tarafından bir emirname gelene dek devam etmiştir (İbnü'l-Esîr, 2003: 7/113-114; Şankıtî, ts.: 85).

Büyük Selçuklular devrinde Eş'arîliğe bakış önemli dönüşümler geçirmiştir. Tuğrul bey'in (v. 455/1063) veziri Amîdülmülk Kündürî (v. 456/1064) zamanında minberlerden Eş'arîlere lanet okunurken (Uludağ, 2017: 49) Eş'arîlerin Nizâmülmülk yanında mevki elde etmesiyle ibre Hanbelîlerin aleyhine dönmüştür. Bu kez Eş'arî vaiz Ebu'l-Kasım el-Bekrî el-Mağribî 475 senesinde Nizâmiye Medresesinde verdiği derslerinde Hanbelîleri "Süleyman kâfir olmadı ve lakin şeytanlar kâfir oldu" (Bakara Suresi, 2/102) ayetini okuyarak kötülemeye başladı. O, Ahmed b. Hanbel kâfir olmadı lakin ashabı kâfir oldu diyordu. Bu sözleri üzerine Hanbelîler ile onun taraftarları arasında kavga çıktı (İbnü'l-Esîr, 2003: 8/428; Toru, 2018: 287). İlerleyen dönemde bu kez de Hanbelî âlim Ebu'l-Vefâ b. Akil (v.513/1120) derslerinde Eş'arîliğe şiddetli tenkitler yöneltiyordu, onun tesiriyle de Bağdat'ta fitne hadiseleri meydana gelmiştir (Laoust, 1999: 227). Hanbelî-Eş'arî ihtilafı uzun zaman bazen alevlenerek, bazen de küllenerek bu minval üzere devam etmiştir.

Memlukler idaresindeki Kahire ve Şam'da Sünnî mezheplerden birer kadı tayin edilmiştir. Böylece bu şehirlerde aynı anda dört kâdilkudat görev yapmaya başlamıştı (İbn Kesîr, 2007: 15/403; Makrîzî, 1997: 2/31-32; Laoust, 1999: 270). 670 senesine gelindiğinde Hanbelî-Eş'arî çekişmesi yöneticilere şikâyet olarak tezahür etti, Şam'daki Hanbelî kadısı Şebîb, Haşevî olmakla itham edilmiş, (670/1273) düzenlenen meclis neticesi görevinden azledilerek iki sene tutuklu kalmıştır. Ondan sonra uzun süre Hanbelî kadı tayin edilmemiştir (Makrîzî, 1997: 2/79, 121).

Bu dönemde Hanbelî-Eş'arî çekişmesinin en açık tezahürü Şam'da Hanbelîlerin önde gelen ismi İbn Teymiyye ile muhalifleri arasında gerçekleşmiştir. Genel olarak tenkid yönü öne çıkan İbn Teymiyye, naslar ile çeliştiğini düşündüğü düşünce ve uygulamalara ciddi eleştiriler getirmiştir. Şîî Allâme Hillî'nin (726/1325) görüşlerine

reddiye yazan İbn Teymiyye tarihi kökeni eskilere dayanan Hanbelî-Eş'arî münakaşasında taraf olarak yerini almıştır.

6. İbn Teymiyye'nin Eş'arîlerle Münasebeti

İbn Teymiyye öncesi ve onun yaşadığı asır, klasik dönem İslâm fırka ve mezheplerinin teşekküllerini tamamladıkları, her mevkide çeşitli mücadele ve tartışmaların yaşandığı bir dönem görüntüsü vermektedir. Mezhep taassubunun ve aşırı yorumların Müslümanlar arasındaki ayrılığı derinleştirdiği, diyalektik bir tartışma zemininden uzak, karşılıklı itham ve ilzamlar, kısır çekişmeler ile ilim ehlinin meşgul olduğu devirde Şîî-Sünnî ayrımının, Eş'arî ve Hanbelî münakaşasının derinleştiği ve gulat Şîîlerin çeşitli faaliyetlerinin görüldüğü bir dönemdir (Yalçın, 2019: 112).

Hanbelîlerin, çoğunluk olan Eş'arîlere muhalefet ettiği bir zamanda İbn Teymiyye ailesi sebebiyle doğal olarak muhalefet saflarında konumlanan bir kişiliktir (Yalçın, 2019: 142). İbn Teymiyye, muhalifi olan Eş'arîler ile müteşâbih meselelerden Allah'ın sıfatları ile alakalı olarak tartışmıştır. Eş'arîler, Allah'ın hayat, ilim, kudret, irade, kelâm, semî ve basar olmak üzere yedi sıfatı olduğunu ispat ettikten sonra Allah'ın sıfatlarını zâtî, fiilî ve haberî olarak ayırır, tenzil, ityan, halk, rızâ, gadab ve benzeri gibi tenzih edilmesi gereken havâdis cinsinden sıfatları fiil sıfatları olarak sayarlar (Hilmi, 2005: 228; Kalaycı, 2019: 150).

İbn Teymiyye, müteşâbih ayetlerin Eş'arîler tarafından te'vil edilmiş şekline karşı çıkmıştır. İbn Teymiyye'nin bu karşı çıkışının gerekçesi te'vilin Eş'arîlerce aşırı kullanıldığını düşünmesidir. Aşırı te'vil yapılmasına karşı oluşu kendisinin "*Allah'ı cisim olarak kabul ettiği*" ithamına maruz kalmasına yol açmıştır. Bu konuda o kadar ileri gidildi ki İbn Teymiyye'nin Şam'daki Emevî Camii minberinin basamağından bir alt basamağa inerek, "*ben nasil indiysem Allah Teâlâ da işte böyle iner*" dediği kaydedilmiştir (İbn Battûta, 1992: 1/111-112). İbn Battûta'nın yer verdiği bu rivayetin sıhhati tarihsel olarak tartışmalıdır. Ayrıca İbn Battûta Eş'arî düşünce mensubu bir Mâlikî olarak Şam'da kaldığı süre içerisinde İbn Teymiyye aleyhtarlarının kümeleniği Mâlikî medresesinde ikamet etmiştir.

İbn Battûta Şam'da bulunduğu sırada bir cuma günü camiye gittiğini, İbn Teymiyye'nin minberden insanlara vaaz ettiğini, vaazı içinde mezkûr cümleyi sarf ettiği ve buna o esnada camide olan Mâlikî fakih İbn Zehra'nın itiraz ettiğini, bunun üzerine halkın kalkıp bu zatı el ve nâlinler ile dövdüklerini gördüğünü söyler. İbn Teymiyye'nin Şam'daki Hanbelî fakihlerinin büyüklerinden olduğunu, ancak onun aklında bir 'şey' olduğunu ifade etmiştir (İbn Battûta, 1992: 1/111-112).

İbn Teymiyye'nin Hama ehlinin isteği üzerine yazdığı *Akîdetü'l-Hameviyye* Eş'arîler tarafından şikâyete konu oldu. Emir Seyfeddin Câğân onun tarafını tutunca akideyi yeren kimselerin çoğu gizlendi, akîdeye karşı olanların bir kısmı dövüldü, geri kalanlar da sustular. Takip eden bir cuma günü Kadı İmâmüddin Kazvîni yanında bir cemaatle İbn Teymiyye ile buluşup *Akîdetü'l-Hameviyye* eserinin bazı yerlerini tartıştılar. Bu tartışma çok uzun sürmüş, neticede İbn Teymiyye muhataplarının sorularını cevaplamış, aleyhine oluşan sert havayı yumuşatmış, ortamı

şakinleştirmiştir (İbn Kesîr, 2007: 15/613-614; Nedevî, 1992: 2/60-65; Ebû Zehra, 1988: 37).

Memluk Sultanın isteği üzerine İbn Teymiyye, Nâib Efrem gitmemesini söylemesine rağmen (705/1305) Ramazan'ın yirmi ikisinde Mısır'a girdi. Orada toplanan bir mecliste konuşmasına fırsat verilmedi. Şems b. Adnan, onun "*Allah, hakikaten arşın üzerinde, Allah harf ve ses ile konuşur*" dediğini iddia etti. Kadı İbn Mahlûf el-Mâlikî cevap vermesini istedi. Kendisini hesaba çeken topluluğa hitap eden İbn Teymiyye, kadı Mahlûf tarafından susturulmak istendiğinde, hakkında hüküm verecek kişinin Mâlikî kadısı olduğunu öğrenip: "*Sen benim hasmım olduğun halde nasıl benim hakkımda hüküm vereceksin?*" deyince, kadı sinirlenip onu meşhur Cüb zindanına hapsedtirdi. İbn Teymiyye'nin başına gelenler sebebiyle Mısır'da Hanbelîler çok hakir görüldü. Mısır'a birlikte gittiği Kadı Sasrâ, kadılık görevi ile Şam'a yeniden döndüğünde yanında İbn Teymiyye'yi yeren, onun akîdeye muhalefet ettiğini bildiren ve onun mezhebinde olanların kendisine muhalefet etmeleri gerektiğini aksi halde malları ve kanlarının helal olacağını bildiren bir mektubu okudu (İbnü'd-Devâdârî, 1982: 9/137-138, 144; Baybars, 1998: 386; İbnü'l-Verdî, 1996: 2/246; İbn Kesîr, 2007: 16/45-46; Makrîzî, 1997: 2/401; Nedevî, 1992: 2/105-106; Ebû Zehra, 1988: 59-60).

Ramazan bayramı gecesinde Mısır nâibi Emir Seyfeddin Sellâr'ın emri ile Şâfiî, Malikî, Hanefî kadıları ve fukahâdan bir cemaat ile İbn Teymiyye'nin hapisten çıkarılması görüşüldü (706/1306). Akîdenin bir kısmından rucû etmesi ile yükümlü tutulması şart koşulunca İbn Teymiyye huzura gelmeyi reddetti ve toplantı bir sonuca varamadan dağıldı (İbnü'd-Devâdârî, 1982: 9/146; İbn Kesîr, 2007: 16/51-53; Makrîzî, 1997: 2/410-411; Nedevî, 1992: 2/106-108).

İbn Teymiyye ve muhalifleri arası sürekli hasmâne gitmedi, Melik Mansur Kalavun yeniden saltanat makamına gelince (Makrîzî, 1997: 2/447) Mısır ve Şam kadılarını İbn Teymiyye ile bir mecliste buluşturup barıştırdı. İbn Teymiyye de "*bana eziyet eden herkese hakkımı helâl ettim*" dedi (Birazîlî, 2005: 67; İbn Kesîr, 2007: 16/75-76; Nedevî, 1992: 2/130-133; Ebû Zehra, 1988: 77; Hilmi, 2005: 213).

İbn Teymiyye, 718/1318 senesinde talak konusunda dönemin yaygın olan fetvası dışında verdiği bir fetvası sebebiyle hapsedildi (Makrîzî, 1997: 3/6). Kadı'l-kudat Şemseddin b. Müslim, İbn Teymiyye'yi talakla yemin meselesindeki fetvasını terk etmesi yönünde ikaz etti (719/1319). İbn Teymiyye onun tavsiyesini kabul etmesi yanında sultan, talakla yemin meselesinde fetva vermekten men eden bir mektup gönderdi (Makrîzî, 1997: 3/35-36; Birzâlî, 2005: 463, 465; İbnü'l-Verdî, 1996: 2/259; İbn Kesîr, 2007: 16/132; Ebû Zehra, 1988: 87). İbn Teymiyye, sonraki zamanda talak fetvasını yeniden vermeye başlayınca Dâru's-Saâde'de bir meclis toplandı ve kaleye hapsedilmesi kararlaştırıldı. Beş ay on sekiz gün kaldıktan sonra sultanın fermanıyla çıktı (İbnü'l-Verdî, 1996: 2/261-262; İbn Kesîr, 2007: 16/148; Ebû Zehra, 1988: 88-89).

726/1326 senesi geldiğinde, sultanın fermanıyla tekrar tutuklandı ve kalenin bir burcuna hapsedilerek fetvadan men edildi. Bu sefer gerekçe "*enbiyânın ve sâlihlerin kabirlerini ziyâret maksadıyla sefere çıkmayı men ettiğine*" dâir bir fetvasıydı. İçinde İbn Kayyım el-Cevzî'nin (v. 751/1350) de bulunduğu arkadaşlarından bir grup da

tutuklandı (Makrîzî, 1997: 3/81). İbn Teymiyye, kişinin gittiği yerdeki kabirleri ziyâret etmesine değil, sırf kabir ziyâreti için uzak diyarlara sefer etmesine karşı fetva vermiş, kişinin yanında bulunan bir kabri ziyâret etmesinin müstehab ve mendub olduğunu söylemiştir (İbnü'l-Verdî, 1996: 2/270; İbn Kesîr, 2007: 16/190-192; Makrîzî, 1997: 3/89; Ebû Zehra, 1988: 90-92). Kalede yazdıkları halk nazarında itibar görünce İbn Teymiyye'nin kitap, evrak, okka ve kalemi de elinden alındı. Kitaptan ve mütalaadan men edildi. İbn Teymiyye'nin kendisine cahil dediği, Takî b. Ahnaî b. Mâlikî onu sultana şikâyet etmiş ve bu sebeple kitapları müsâdere edilmişti (İbn Kesîr, 2007: 16/208; Nedevî, 1992: 2/151-152; Ebû Zehra, 1988: 94). Zilkâde ayının yirmisinde pazartesi gecesi Şam kalesinde hapsedildiği odada 728/1328 vefat etmiştir.

7. Sonuç

İslâm toplumunun ana bünyesinde yer alan Hanbelîler ve Eş'arîler arasında, farklı dönemlerde ihtilaf zuhur etmiş, çatışmaya varan hadiseler yaşanmıştır. Bu ihtilafın arka planında, mihne döneminde Mu'tezile'nin özellikle hadis taraftarlarına yaşattığı zorbalık ve İmam Eş'arî'nin daha önce Mu'tezilî olması şeklinde izah yapılsa da, ihtilafın temelindeki nedenin Hanbelî ve Eş'arî düşüncenin dinin naslarını anlamada farklı usuller benimsemiş olması daha isabetli gözükmektedir. Zamansal olarak iniş çıkışlar gösteren ihtilafın en ciddi tezahürlerinden biri Takiyyüddin İbn Teymiyye ile muhalifleri arasında vuku bulmuştur. İbn Teymiyye, Eş'arîlerin müteşâbihleri te'vil ediş şekillerine muhalefet etmiştir. İbn Teymiyye'nin akîdevî konularda yazdıklarına da Eş'arîler karşı çıkmış, onun hesabı çekilmesi ve fikirlerinden dönmeye için yöneticiler nezdinde girişimlerde bulunmuşlar, Mısır'a sürülüp hapse atılmasını sağlamışlardır. İbn Teymiyye'nin sürgün sonrasında verdiği talak fetvası da yine aleyhine şikâyete bahane olmuş, önce fetvadan men edilmiş, ardından Şam kalesinde tecrit edilmiş, burada vefat etmiştir. Bu yaşananlar, Müslüman kesimlerin geçmişte meydana gelen acı tecrübelerden yeterince ders çıkarmayı başaramadığını göstermektedir.

Dini algılama şekilleri olarak tarihsel süreçte teşekkül eden mezhepler, mezhebi bizzat dinin kendisi gibi yorumlayan kimselerin sergilediği fanatizm neticesinde karşılıklı düelloya tutuşmuş kesimler olarak gözükmiştir. Hâlbuki bu durum kendilerine mezheplerin nispet edildiği kimselerin dahi arzu ettiği bir durum değildir. Çoğunlukla mezhepte müçtehid kimseler, muhataplarındaki hatalı gördükleri hususları dile getirmenin/tenkid etmenin ötesinde bir girişimde bulunmamıştır. Toplum içerisinde bilgi düzeyi yetersiz, mezhebi algılama biçimi sağlıklı ve İslâm'a bütüncül bir bakış açısı elde edememiş müntesipler üzerinden değerlendirme yapmak şüphesiz isabetli olmayacaktır.

Farklı düşünce ve fetvaya, dinin naslarına aykırı olmadığı sürece saygı gösterilmesi esastır. Naslara getirilen yorumlar ve fikrî farklılaşmalara dayanan ayrışma durumlarında karşılıklı tahammülsüzlük istenmeyen neticeleri doğurmakta, başlangıçta düşünsel olan bir ihtilaf zamanla bunun ötesine geçebilmekte, kavgaya dönüşebilmekte ve ortaya çıkan kargaşada onarılması çok zor yaralar açılabilir. Bu bağlamda ayetler ve sahih hadis rivayetleri ile bir açıklamaya ihtiyaç olmaksızın bildirilen,

ilk nesil Müslümanlar tarafından bahis konusu edilmediği halde sonraki dönemlerde ortaya çıkan ihtilafı, inanca taalluk etmeyen görüş ve anlayış farkı olarak değerlendirmek tahammül ahlakına daha uygun olacaktır.

İslam iman ve itikadını bilinçli bir şekilde yıpratma maksatlı hareket ve düşünceler dışında Müslümanlar farklı anlayış ve tutumları birbirini anlamaya yönelik gayretler ve tahammül ile karşılamalıdır. Müteşâbihlerin anlaşılması ya da bir fetva ile alakalı incelikler müzakere edilmeden doğrudan itham, ilzam ve şikâyet yoluna gidilmesi ilerleyen zamanda pişmanlıklara sebep olabileceği hesap edilmelidir.

Kaynakça

- Akoğlu, M. (2006). Mihne Sürecinde Mu'tezile. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Âlûsî, H. N. b. (2006). Cîlâu'l-Ayneyn bi Muhakemeti'l-Ahmedeyn. (D. b. Münir, Tah.) Beyrut: Mektebetü'l-Asriyye.
- Aytekin, A. (1999). İbn Tümert. Diyanet İslâm Ansiklopedisi içinde. (Cilt 20, 425 ss). İstanbul.
- Bağdâdî, A. (1995). el-Fark Beyne'l-Fırak. (M. M. Abdülhamid, Tah.) Beyrut: Mektebetü'l-Asriyye.
- Bağdâdî, H. (1988). Kitâbü'l-Kifâye fi İlmi'r-Rivâye. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Bağdâdî, H. (Tarihsiz). Târîhu Bağdâd. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî.
- Baybars, R. (1998). Zübdetü'l-Fikra fi Târîhi'l-Hicra. (D. S. Richards, Tah.) Beyrut: Neşerâtü'l-İslâmiyye.
- Birzâfî, Y. (2005). el-Vefeyâtü li'l-Birzâfî. Beyrut.
- Bulut, M. (2000). İhve-i Selâse. Diyanet İslâm Ansiklopedisi içinde. (Cilt 22, 6 ss). İstanbul.
- Dehlevî, Ş. V. (2003). Huccetullâhi'l-Bâliğa. (M. Erdoğan, Çev.) İstanbul.
- Ebû Abdullah b. H. (1983). Zikru Mihneti'l-İmam Ahmed b. Hanbel. (M. Nağaş, Tah.).
- Ebu'l-Fazl S. b. A. b. H. (1995). Siretü'l-İmam Ahmed b. Hanbel. (F. b. Abdülmün'im A. Tah.) Riyad: Dâru's-Selef.
- Ebû Zehra, M. (1988). İmam İbn Teymiyye. (N. Bolelli vd. Çev.) İstanbul: İslâmoğlu Yayıncılık.
- Ebû Zehra, M. (2011). Mezhepler Tarihi. (M. Karaca, Haz.) İstanbul: Hisar Yayıncılık.
- ed-Dîb, A. (1993). İmâmü'l-Haremeyn Cüveynî. Diyanet İslâm Ansiklopedisi içinde. (Cilt 8, 143 ss). İstanbul.
- Fığlalı, E. R. (1999). Çağımızda İtikadî İslâm Mezhepleri. İstanbul: Birleşik Yayıncılık.
- Gölcük, Ş. (1991). Bâkîllânî. Diyanet İslâm Ansiklopedisi içinde. (Cilt 4, 531 ss). İstanbul.
- Hilmi, M. (2005). Menhecü Ülemâi'l-Hadis ve's-Sünneti fi Usûlü'd-Din. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- İbn Battûta, (1992). Rihlet-ü İbn Battûta-Tuhfeti'n-Nazar fi Garâibi'l-Emsâr ve Acâibi'l-Esfâr. (M. A. el-Uryân, Tah.) Beyrut.
- İbn Hazm, (Tarihsiz). el-Fasl fi'l-Milel ve'l-Ehvâi ve'n-Nihal. (M. İ. Nasr ve A. Umeyre, Tah.) Beyrut: Dâru'l-Cil.

- İbn Kesîr, E. F. İ. (2007). el-Bidâye ve'n-Nihâye. Beyrut.
- İbn Nedim, M. b. E. (Tarihsiz). Fihrist. (R. Teceddüd, Tah.)
- İbn Teymiyye (Tarihsiz). Şezerâtü'l-Belatîn. Beyrut: Dâru'l-Kalem.
- İbnü'd-Devâdârî, E. B. b. A. (1982). Kenzü'd-Düer ve Câmiu'l-Gürer. (B. Radtke, Tah.) Kahire.
- İbnü'l-Esîr, (2003). el-Kâmil fi't-Târih. (M. Y. ed-Dekkâk, Tah.) Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- İbnü'l-Verdî, Z. Ö. b. M. (1996). Târihu İbnü'l-Verdî, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- İğde, M. (2016). Siyasî-İtikadî Bir Mezhep Olarak Hanbelîliğin Teşekkül Süreci, İstanbul: İFAV Yayınları.
- Kadı Ebû Ya'lâ M. b. H. el-Ferrâ, (1350). Tabakâtü'l-Hanâbile. (A. Ubeyd, Tah.) Dimeşk: Mektebetü'l-Arabiyye.
- Kalaycı, M. (2019). İmâm-ı Eş'arî ve Eş'arîlik. Ankara: Anadolu Yayıncılık.
- Kaya, E. S. (2003). Mâlikî Mezhebi. Diyanet İslâm Ansiklopedisi içinde. (Cilt 27, 524 ss). İstanbul.
- Keskin, M. (2013). *İmam Eş'arî ve Eş'arîlik*, İstanbul: Düşün Yayıncılık.
- Kevserî, M. Z. (2001). Mezheplerin Doğuşuna Bir Bakış. (S. Bahçıvan, Çev.) Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 12/33-48.
- Koca, F. (2011) Selefî Söylem-Hanbelî Mezhebi. Ankara: Ankara Okulu.
- Koca, F. (2014). Ahmed b. Hanbel. Ankara: TDV Yayınları.
- Koçyiğit, T. (1963). "Kitâbü'l-ilel ve Marifeti'r-Rical" Mukaddimesi. Ankara.
- Kutlu, S. (2002). İslâm Düşüncesinde İlk Gelenekçiler. Ankara: Kitabiyat.
- Laoust, H. (1999). İslâm'da Ayrılkçı Görüşler. (E. R. Fığlalı ve S. Hizmetli, Çev.) İstanbul: Pınar Yayıncılık.
- Makrîzî, T. E. A. el-Ubeydî (1997). es-Sülûk li Ma'rifeti Düveli'l-Mülûk. (M. Abdülkâdir Atâ, Tah.) Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Münâvî, Z. M. A. (2008). el-Kevâkibü'd-Dürriyye fi Terâcimi's-Sâdeti's-Sûfiyye. (A. Ferid, Takdim) Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Nedevî, E. H. (1992). Tarihu Davet-i Azimet-İslâm Önderleri Tarihi. (Y. Karaca, Çev.) İstanbul.
- Okumuş, N. K. (2019). Tekfir ve Te'vil Arasına Sıkıştırılmış Düşünce Özgürlüğü Serüvenimiz, İslam Düşüncesinde Eleştiri Kültürü ve Tahammül Ahlakı, İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Özel, A. (2013). Hanefî Fıkıh Alimleri. Ankara: TDV Yayınları.
- Şankitî, M. b. M. (Tarihsiz). Haçlı Savaşlarının Etkisi Altında Sünnî-Şii İlişkileri. (İ. Çakmak, Çev.) İstanbul: İlimyurdu Yayıncılık.
- Şehristânî, E. M. b. A. (2014.) el-Milel ve'n-Nihal. (M. A. el-Fâdilî, Tah.) Beyrut: Mektebetü'l-Asriyye.
- Uludağ, S. (2017). Teftazânî'nin Şerhü'l-Akâid'in Girişi. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Watt, W. M. (2010). İslâm Düşüncesinin Teşekkül Devri. (E. R. Fığlalı, Çev.) Ankara: Sarkaç Yayınları.
- Yalçın, A. (2019). Selefî Düşüncenin Tarihsel Gelişiminde İbn Teymiyye. Kayseri: Kimlik Yayınları.
- Yüksel, E. (2012). Mâturîdiler ve Eş'arîler Arasındaki Görüş Ayrılıkları. İstanbul: Düşün Yayıncılık.
- Zehebî, (1986). Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ. (Ş. el-Arnaûd, Tah.) Beyrut: Müessesetü'r-Risâle.
- Zehebî, (2007). Kitâbü Tezkireti'l-Huffâz. (Z. Umeyrât, Tah.) Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.

Extended Abstract

There are some different practices regarding among Muslims. At the same time, different opinions have arisen regarding the understanding of religious issues. The way they evaluate and interpret religious texts has been effective in the formation of sects. Kharijites, Mutazila, Shiite or Sunni, each section has its own methods. We see the methods systematized by different schools of thought within the Sunni segment. The two most important thinking systems of the Sunni Islamic understanding are Ash'arism and Maturidism. Maturîdîs and Ash'arîs have put forward different opinions because they have different approaches in understanding religious texts. Hanbalis are also an important Islamic sect in terms of deeds and beliefs. Hanbalis within the Sunni group displayed a different stance than other Sunni communities with their understanding and interpretation methods.

It is possible to consider different Islamic groups and ways of thinking as riches. However, there are examples in history that different understandings reject diversity of thought beyond tolerating each other. The conflict between Hanbalis and Ash'ari is an example suitable for the situation we have mentioned. At the basis of the debate between Hanbali and Ash'aris, the method of both understandings has a decisive role. In the historical process, this debate has intensified in various periods and sometimes declined. Representatives of these two understandings categorized each other's opinions as right and wrong. They did not consider each other's ways of understanding. Events took place that would overshadow Islam's vast understanding of tolerance. Mutual quarrels and even fights have occurred. The conflict between Hanbali and Ash'ari has manifested itself in different geographies and from different times.

Hanbalism is a sect attributed to Ahmad b Hanbal (241/855), who was born in Baghdad in 164/781 and stated to have a lineage relationship with the Prophet. In essence, Hanbalism is based on the community called Ashabü'l-Hadith. Ashab al-Hadith revealed an understanding of learning the words of Allah and Prophet, talking about them, meditating on them and using them with them. There is an important factor in shaping this understanding. They see rational theologians and Sufiyya as opposed to the Quran and Sunnah, which are the main sources of Islam. Ash'arism is the formation around theological ideas put forward by Abu'l Hasan al-Ash'ari (324 / 935-936). He was brought up in Mutezile. Ash'arism has appeared as a school of theology since the 6th century. The Ash'arites used the theological system established by Mu'tezile. They opposed Mutazila on issues such as the acceptance of attributes, the creation of human deeds by Allah, the acceptance of attributes, issues related to monotheism and divine theology, the fact that good and evil come from Allah, and the acceptance of taqlif-i mâla yutâk. Ash'ari declared that he adopted the path of the predecessor and became closer to Ashab al-Hadith. However, in the following history, individuals belonging to Hanbali and Ash'ari sects have revealed different understandings. The attitudes they show towards mutaşâbih verses are the main differentiation between the two understandings. This differentiation deepened over time and turned into conflict. The relations

between the members of the Hanbali and Ash'ari sect were mostly through these discussions.

The main point where these two schools differ is in their understanding of religious texts. Hanbali sect adopted an approach to hold on to the apparent nature of the nas and not to use mental elements as much as possible. The Ash'arite Thought was shaped when Imam Ashari revealed his understanding of kalam after he broke with Mutazila and declared that he was included with the supporters of the hadith. Intellectual differentiation between Hanbali and Ash'ari has been a means of power and domination in some periods and places where it found its sociological base. It has turned into a deep difference of opinion to see each other as non-Islamic. Ash'aris accuse Hanbalis of attributing an object to Allah. They themselves were accused by the Hanbalis of contradicting the ideas of the salaf using the Mutazila method.

After the Mihne process, the influence of the Hanbalis in Baghdad, which was the center of the caliphate, increased so much that they started to act like a state within the state. Because of their fear, the Ash'aris were unable to attend the Friday prayer. During the Seljuks period, the Ash'aris gained a position through Nizâmülmülk, the pointer turned against the Hanbalis.

The Hanbali-Ash'ari conflict continued for a long time in this manner, sometimes flaring up and sometimes becoming ashen. One judge from Sunni sects was appointed in Cairo and Damascus under the Mamluks. In this period, the clearest indicator of the Hanbali-Ash'ari conflict occurred between the leading name of the Hanbalis in Damascus, Ibn Taymiyya and his opponents. Ibn Taymiyya took his place as a party in the Hanbali-Ash'ari dispute, which dates back to ancient times. Ibn Taymiyya argued with his opponents, the Ash'ari, about the attributes of God, which is one of the mutashabih issues.

Ibn Taymiyya opposed the way the mutashabih verses were interpreted by the Ash'aris. For this reason, Ibn Taymiyya was accused of "accepting God as an object." Some of the works written by Ibn Taymiyya and the fatwas he gave have been the subject of discussion. Ibn Taymiyya was complained to the statesmen. He was imprisoned as a result of the complaint. Ibn Taymiyya was thrown into the dungeon several times for different reasons, behind which he was a sect fanatic. His last imprisonment was in the form of a compulsory residence in a room of the Damascus fortress. Ibn Taymiyya continued to write while he was in the castle. The public showed an interest in his writings. Thereupon, Ibn Taymiyya's books, documents and pen were also taken away. Ibn Taymiyya died in the room where he was imprisoned in Damascus castle 728/1328. This study is important in terms of examining the difference in understanding between Hanbali and Ash'ari people and how this has deepened in the historical process.